

Ayiti

Abi sou dwamoun: vyolans politik nan moman bisantnè endependans ap pwoche

KONTEKS

1. Menmsi Ayiti genyen preske 200 zan depi l endependan, peyi a se yon demokrasi ki jèn

Popilasyon peyi Dayiti, kote laplipa moun te esklav, te vin pran libète l nan menm moman peyi a te vin endependan apre yon lit ki dire 13 zan kote ayisyen te ranvèse sistèm kolonyal Lafrans te mete sou pye epi tou te bat lame Lafrans, Langletè epi Lespay te voye ann Ayiti anvan ayisyen te deklare endependans yon nouvo nasyon premye Janvye 1804.

Pandan 2 syèk ki sòt pase depi peyi a endependan, Ayiti ap viv anba yon seri diktatè, koudeta militè ak ansasinay politik ki preske pa janm fini. An Fevriye 1996, pou premye fwa nan listwa peyi a, transmisyon pouvwa ant 2 prezidan ki eli demokratikman te vin fèt nan lapè lè Prezidan Jan Bètran Aristid -- ki te pase 3 zan manda l ann egzil apre koudeta epi te retounen nan peyi a ak sipò yon entèvansyon militè entènasyonal – te kite pouvwa pou Prezidan Rene Preval te kapab ranplase l.

Apre bon kòmansman sa a, gouvènman Prezidan Preval la te vin konfwonte yon seri difikilte ki te antrave aksyon l pou l gouvènen peyi a. An Jen 1997, Premye Minis Roni Smat te bay demisyon l apre fwòd elektoral prezime te vin fèt. Manda laplipa moun ki te eli nan peyi a, pami yo manm palman ak otorite lokal, te vin fini an Janvye 1999, anvan elekson te gentan fèt pou ranplase yo. Prezidan Preval pa te pwolonje manda eli sa yo epi kòmanse gouvènen peyi a pa dekrè. Twa jou apre sa, pòs Premye Minis la te vin okipe pa yon kandida palman te apwouve menmsi palman an pat apwouve kabinè l ak pwogram li.

Dat pou elekson pou ranplase 7,500 eli lokal ak manm palman nan tout peyi a te vin fikse epi ranvwaye an plizyè fwa ; se sèlman an Me 2000 yo reyisi fèt. Sepandan, elekson sa a yo te konteste tou e chirepit sa a vin konpwomèt kredibilite ak efikasite gouvènman ayisyen an. Kòm nou montre piba nan rapò sa a, sa se youn nan lakòz deteryorasyon kap vale teren parapò a sitiyasyon dwamoun nan peyi a.

2. Enkapasite tout pati yo pou y rezoud chirepit elektoral kap dire depi lane 2000 bloke abilite peyi a pou l konfwonite pwoblèm li

Obsèvatè dakò pou di eleksyon Me 2000 te pase angwo nan lapè e laplipa dakò tou candida Fanmi Lavalas,¹ pati politik Jan Bètran Aristid ak Rene Preval, te genyen majorite pòs yo. Sepandan, obsèvatè entènasyonal kòm kèk obsèvatè ayisyen te di metòd otorite elektoral yo te itilize pou adisyone vwa yo, espesyalman pou detèmine si yon dezyèm tou te nesesè nan kèk ka, te favorize kandida *Fanmi Lavalas*.

An konsekans, Organizasyon Eta Ameriken (OEA) te retire obsèvatè l anvan dezyèm tou a an Jiyè 2000. Yon Konsey Elektoral Pwovizwa (KEP) yo te modifye te sipèvize eleksyon prezidansyèl an Novanm 2000, men kominote entènasyonal la te refize patisipe nan eleksyon sa a oubyen finanse l epi sispann tout èd peyi a bezwen anpil. Ansyen Prezidan Aristid te vin eli ak yon kokennchenn majorite epi l te vin inogire an Fevriye 2001.

Apre 2 lane efò pou esaye rezoud chirepit elektoral la, Asanble Jeneral OEA te vote an Septanm 2002 Rezolisyón 822 ki te tabli kondisyon pou eleksyon kapab fèt an 2003. Rezolisyón an te mande gouvènman pou l mete sou pye yon pwogram dezameman epi tou pou l pran lòt mezi ; gouvènman an te reyalize kèk nan yo. Sepandan, li pat respekte delè Novanm 2002 pou kreye yon nouvo KEP poutèt opozisyon an ak sektè sosyete sivil te refize patisipe nan pwojè sa a akòz gouvènman an pat mete sou pye tout mezi sekirite epi pat respekte lòt kondisyon rezolisyón an te prevwa.² Efò OEA ap fè pou debloke sitiayson pa reyisi.

An Jen 2003, Asanble Jeneral OEA te vote yon rezolisyón ki :

¹ Yo te sèvi ak mo *lavalas*, ki vle di dlo desann an kreyòl, pou dekri kokennchenn mouvman popilè ki te bay Jan Bètran Aristid premye viktwa elektoral li an 1990. Yo rele pati politik li *Fanmi Lavalas* jodi a.

² KEP la te fèt pou l gen 9 manm: li te prevwa pou Fanmi Lavalas, *Convergence Démocratique* (CD), pati politik prensipal nan opozisyon an, lòt pati politik, Konferans Evèk Katolik, Federasyon Pwotestan Dayiti, Leglis Episkopal Dayiti, branch jidisyè, òganizasyon dwamoun epi sektè komès chak bay yon manm. Fanmi Lavalas ak branch jidisyè te chwazi reprezanta y alòske CD ak lòt pati politik yo pat fè sa. Senk lòt gwoup yo te nonmen reprezzantan y men yo di yo pap aksepte yo enstale y toutotan pwoblèm yo pa rezoud.

« ... mande pou tout pati yo patisipe nan fòmasyon yon KEP ki kredib, net epi endependan yon fwa yo kreye yon klima sekirite ki kapab pèmèt eleksyon libelibè, transparan epi jis fèt.³ »

Pandan gwo reyinyon OEA ki te fèt an Jen, minis afè etranjè ameriken, Kolin Powell te mande OEA pou l redefini wòl li ann Ayiti si pa gen gwo pwogrè ki fèt nan moman premye anivèsè Rezolisyon 822 nan debi mwad Septanm. Sepandan, CD, pi gwo kowalisyon nan opoziyon an, ak kèk lòt pati deklare yo pap patisipe nan eleksyon toutotan Prezidan Aristid opouvwa epi refize nonmen reprezantan y nan KEP ; Prezidan Aristid bòkote pa l deklare yon fwa ankò lentansyon l pou l rete opouvwa jiskaske manda l fini an Fevriye 2006.

Pandan tan sa a, manda tout depite ak yon tyè senatè yo ap fini nan dezyèm semenn Janvye 2004; si yo pa fè eleksyon, manda palmantè yo ap fini kòm sa te fèt an Janvye 1999, yon sitiyasyon kap kreye yon vid konstitisyònèl nan gouvènman peyi a. Nan kontèks sa a, gouvènman an anonsé an Out 2003 lentansyon l pou l fè eleksyon an Novanm e Desanm 2003 si sa ta nesesè, menmsi pati opozisyon yo ak lòt sektè pa patisipe nan fòmasyon KEP. Sektè nasyonal e entènasyonal, kòm OEA ak Inyon Ewopeyen (IE), kritike deklarasyon sa a; OEA ak IE di yo gen tètchaje apwopo lejitimité aranjman sa a.

3. Pandan chirepit ap kontinye, peyi Dayiti ap vin pi pòv

Apre lòd konstitisyònèl te vin retabli an 1994, èd entènasyonal Ayiti te resevwa te vin rive a 611 milyon dola ameriken dapre sa yo di; apre sa li te vin diminye anpil chak ane e lavèy eleksyon 2000 yo, se sèlman 189 milyon dola ameriken ki rantre nan peyi a.⁴ An reyakson a dispit elektoral la an lane 2000, kominate entènasyonal la bloke laplipa don ak prè entènasyonal. Nan rapò Amnistri Entènasyonal te pibliye odebì 2001 ki te detaye defi nouvo gouvènman Aristid la ap konfwonte parapò a dwamoun, li te bay detay tou sou sitiyasyon sosyal ak ekonomik kap bay gwo tètchaje e li te deklare « rediksyon nan èd entènasyonal kapab gen kokennchenn konsekans. »⁵

³ Rezolisyon Asanble Jeneral OEA, AG/RES. 1959 (XXXIII – O/03), 10 Jen, 2003: Support for Strengthening Democracy in Haiti.

⁴ « *En route vers un Haïti meilleur* », Plateforme Haïti - Pays Bas, 2003.

⁵ « *Ayiti: defi parapò a dwamoun kap konfwonte nouvo gouvènman an* » (AI Index: AMR 36/002/2001), Avril 2001, paj 10.

De zan edmi apre, Ayiti toujou rete peyi ki pi pòv nan emisfè oksidental epi estanda lavi moun sanble ap bese. Nan yon rapò li fè sou sitiyasyon sosyal ak ekonomik peyi a an 2002, Pwogram Nasyonzini pou Developman (PNUD an franse) te rezime sitiyasyon an konsa :

Anba enpak konbina enstabilite politik ak enstitusyonèl epi tou pwodiksyon ak revni kap kontinye bese, popilasyon peyi Dayiti ap ogmante e pòsyon kap viv nan malsite pral kontinye ogmante... Peyi Dayiti pral bezwen plis pase 50 ane, osnon 2 generasyon, pou l remonte pant sa a si travay kòmanse fèt sou sa jodi a.⁶

Dapre klasifikasyon PNUD parapò a developman moun, Ayiti sòti nan 146zyèm pozisyon nan lemnun an 2002 vin tonbe lan 150tyèm pozisyon an 2003 ; nan menm peryòd sa a, esperans lavi ki te 52.6 zan vin tonbe a 49.1 an.⁷ An Desanm 2002, reprezantan Christian Aid, Action Aid, Oxfam ak Lutheran World Federation – 4 ONG entènasyonal kap travay sou developman – te fè yon deklarasyon ansanm sou tètchaje yo pataje:

Nou gen gwo tètchaje akòz degradasyon kap vale teren parapò a kondisyon sosyoekonomik, pèt opòtinite ekonomik nan nivo rejyonal, nasyonal epi global, kòm degradasyon sistematik anviwònman peyi a. An reyalite, kontak regilye nou genyen ak popilasyon pèmèt nou anregistre konbyen sèten endikatè sou kalite lavi bese. Sitiyasyon nitrisyonèl ap tonbe rive nan yon nivo kritik: 23% timoun ki gen mwens pase 5 an ap soufri anba malnitrisyon kronik e daprè rapò òganizasyon lokal ba nou, gen yon ogmantasyon 30% ki anregistre nan ka timoun kap soufri anba malnitrisyon malouk nan kèk zòn nan peyi a...⁸

Rezolisyon 822, ki te vote pa OEA an Septanm 2002 kòm nou di piwo nan rapò a, mande pou nòmalizasyon fèt ant peyi Dayiti ak gwooup donnè entènasyonal; sepandan, èd ak anpren te toujou bloke. An Janvye 2003, Inyon Ewopeyen te pwolonje mezi ki te sispann pasyèlman èd pou Ayiti jiskaske blokaj politik la rezoud. Kèk gouvènman

⁶ United Nations Development Program, *The Economic and Social Situation of Haiti in 2002 (update)*. See <http://www.hutndp.org/bes2002/>.

⁷ *Human Development Reports*, United Nations Development Programme, 2002 and 2003.

⁸ Mesaj kèk ONG entènasyonal kap travay sou developman te bay nan fen peryòd fèt yo an 2002; se Haiti Support Group ann Angletè ki te distribiye mesaj sa a.

kontinye ap finanse pwogram ann Ayiti men èd sa pase pa pwojè ONG kontwole olye se gouvènman an ki pran yo anchaj.⁹

An reyakson a gravite sitiyasyon ann Ayiti, reprezantan PNUD ann Ayiti plede ak peyi ki bay èd pou y apiye yon Pwogram Entegre pou Reponn a ijans sa a (*Programme Intégré de Réponse*) ki ta mande 84 milyon dola ameriken pou sekirite alimantè, lasante, sanitasyon, edikasyon, travay epi anviwonnan. Bòkote pal Kominote Karibeyen, CARICOM, pwomèt bay Ayiti yon èd pou l kapab peye dèt li. Anmenmtan, Ayiti pran mezi poul l kapab fè fas a obligasyon l vizavi òganizasyon entènasyonal ki prete l lajan; kèk nan mezi sa a yo, pa egzant le gouvènman an sispann an Janvye 2003 sipò pou pwodwi petrolye, vin lakòz pri gazolin, kerozin ak pri kamyonèt preske double, yon sitiyasyon ki vin ogmante difikilte fanmi kap lite ap konfwonte.

Ak lòt mezi, pa egzant rediksyon nan bidjè peyi a, Ayiti rive jwenn yon akò ak Fon Monetè Entènasyonal (FMI an franse) sou yon pwogram estaf FMI pral kontwole pandan yon lane jiska mwad Mas 2004. Pwogram sa a pral pèmèt yo fè odit antrepriz piblik epi egzije peyi a peye Bank Entè Ameriken pou Developman (BID an franse), Bank Mondyal¹⁰ ak kreditè bilateral ranbousman dèt ki an reta, yon fason pou peyi a bay FMI prèv li pre pou l resevwa yon pwogram pou redwi lamizè sou plizyè lane.¹¹

Apresa, an Jiyè gouvènman peyi Dayiti siyen yon akò ak BID pou debloke yon pati nan finansman ki te bloke ; dapre sa yo rapòte, yo pral bay yon premye prè pou 50 milyon dola ameriken epi anplis 146 milyon dola ameriken pou pwogram sante, edikasyon, sanitasyon ak konstriksyon rout pou yon peryòd de 3 a 5 lane.¹² Akò sa a te vin siyen apre gouvènman an te anonsé li te oblige sèvi ak rezèv li an lajan etranje pou l te kapab peye IDB 30 milyon dola pou ranbousman ansyen dèt ki an reta.

Anmenmtan, 7 Avril 2003, nan moman y ap komemore bisantnè lanmò Tousen Louvèti, lidè endependans peyi Dayiti, nan prizon an Frans, gouvènman peyi Dayiti te deklare Lafrans dwe Ayiti plis pase 21 milyon dola ameriken kòm reparasyon epi

⁹ Pa egzant, gouvènman ameriken an deklare an Jen 2003 lap ogmante asistans li bay Ayiti pa 6 milyon dola ameriken pou yon total ki rive preske 70 milyon dola ameriken; e se ONG ki pral resevwa lajan sa a olye se gouvènman an ki resevwa 1.

¹⁰ Bank Mondyal te sispann prete Ayiti lajan an Janvye 2001 poutèt peyi a pat ranbouse sa l te dwe epi Bank Mondyal te vin fèmen pwojè l yo nan fen 2001. Yon evalyasyon èd li bay Ayiti te vin konkli an Fevriye 2002 pwogram li ann Ayiti pat gen gwo enpak sou developman peyi Dayiti (IMF Country Report No. 03/260, August 2003.)

¹¹ "Haiti: Staff-monitored Program," IMF Country Report No. 03/260, August 2003.

¹² "IDB Reactivates Haiti Loan Program," IDB Press Release, 23 July 2003.

restitisyon pou endanmnite Ayiti te peye Lafrans pou l kapab rekonèt endependans peyi Dayiti. Lafrans te egzije Ayiti peye l endanmnite sa a pou kouvrí depans ak pèt li te fè pandan revòt esklav ki te kòmanse an 1791 epi tou pandan lagè endependans; Ayiti te sètoblije prete an 1825 24 milyon fran nan men bank prive nan peyi Lafrans pou l kapab kòmanse ranbouse dèt sa a.

LAVÈY BISANTNÈ ENDEPANDANS: ABISOU DWAMOUN NAN KONTÈKS VYOLANS POLITIK KAP VALE TEREN

Kòm konsekans feblès enstitisyon ki la pou garanti respè pou dwamoun, sa vle di lajistis, lapolis, ak sistèm prizon an, Ayiti ap konfwonte yon seri pwoblèm ki anrasine. Pami yo nou jwenn vyolasyon dwamoun kap kontinye, mankman nan administrasyon lajistis, restriksyon sou libète lapawòl e pou fè reyinyon, epi abi gwoup ame kap fè zak onon ofisyèl leta. Tousa ap kontinye bay otorite ayisyen yo, òganizasyon sosyete sivil, kòm obsèvatè entènasyonal sou keksyon dwamoun tètchaje.

Anplis difikilte sa a yo kap kontinye, enpas politik kap dire vin kreye yon lòt kalite tètchaje parapò a dwamoun. Sa vin fèt nan kontèks izaj vyolans kap ogmante pa gwoup ki pa ofisyèl men ki genlè genyen motivaçon politik. Anmenmtan, yo akize lapolis ofisyèl poutèt manm lapolis vin politic anpil epi responsab vyolasyon dwamoun ki fèt pi souvan an reyaksyon.

Yon evènman ki bay tètchaje epi ki se prèv tansyon ap monte, nan moman rapò sa pral enprime, yo jwenn kadav Amyo, alyas ‘Kiben’, Meteye toupre Senmak, Depatman Latibonit. Yo kwè yo te tire l nan je epi lestomak 21 Septanm. Lekòl ak biwo leta te vin fèmen poutèt rezidan Gonayiv tap pwoteste pandan plizyè jou; dapre sa yo di, pandan manifestasyon sa a yo, ofisyè lapolis kòm manifestan te blese. Dapre sipòte Meteye yo, se gouvènman an ki ta responsab ansasinay sa a poutèt moun te wè Meteye nan kompayi yon zanmi l ki te ansyen anplwaye leta anvan l te mouri; yo mande pou y jete Prezidan Aristid. Bòkote pal, gouvènman an demanti ak fòs li patisipe nan zak sa a e nan yon kominike ki sòti 25 Septanm, Minis Lenteryè akize gwoup anti gouvènman ame kap opere nan Plato Santral poutèt yo ta responsab ansasinay sa a.

Amyo Meteye te yon aktivis Lavalas pandan peryòd apre koudeta a an 1991.¹³ Dapre sa yo di, masak Raboto te fèt lè yo te eseye arete l; apre sa li te sètoblije pran legzil.

¹³ Cheke Amnesty International Urgent Action 417/93 (AI Index: AMR 36/35/93), 26 November 1993; epi Urgent Action update (AI Index: AMR 36/03/94), 21 January 1994.

Apre Prezidan Aristid te retounen ann Ayiti nan fen lane 1994, Amyo Meteye te retoune n Raboto nan zòn Gonayiv. Dapre sa yo di, li te fon nan vyolans kont lidè opozisyon an ki te fèt apre atak sou Palè Nasyonal 17 Desanm 2001 kòm nan lòt zak vyolans nan zòn lan; yo te arete l an Jiyè 2002 men li te vin sove nan prizon ak sipò patizan l yon mwa apre.¹⁴ Gang ame l, ki rele *Lame Kanibal*, se youn nan plizyè gwooup yo akize poutèt yo fè abi sou dwamoun pandan chirepit ant patizan ak opozan gouvènman an nan Gonayiv an Novanm 2002. Pwosekisyon tout moun ki te fon nan abi ki te fèt an Desanm 2001 se youn nan kondisyon ki fèt pou aplike nan kontèks Rezolisyon 822 OEA te vote an Septanm 2002; sepandan, komisè gouvènman an nan Gonayiv te anile tout akizasyon kont Meteye an Me 2003.

Piba nan rapò a, Amnistì Entènasyonal bay yon apèsi sou ensidan resan ki ba l tètchaje.

1. Abi sou dwamoun nan Ba Plato Santral pa gwooup ame

Amnistì Entènasyonal te voye yon lèt bay otorite ayisen kote l te di l gen tètchaje parapò a atak sou lavi epi entegrite fizik ofisyèl epi zòt ki afilye ak gouvènman an pa yon gwooup moun ame enkonî nan seksyon kominal Pènal nan komin Beladè toupre fwontyè ak Ladominikani. Dapre sa diferan ofisyèl deklare, se *Fòs Pwoteksyon Sivil*, oubyen *Lame Sanmanman* ki ta responsab atak sa yo; dapre sa gouvènman di, se ansyen solda lame Dayiti,¹⁵ ki aboli jodi a, ki ta fòme gwooup sa a yo.

Dapre gouvènman ayisen an, gwooup ame sa yo ki idantifye tèt yo kòm ansyen solda responsab lanmò preske 25 moun nan zòn sa a.¹⁶ An plizyè fwa, pòtpawòl gouvènman an akize piblikman konneksyon ant gwooup ame sa a yo epi pati nan opzisyon an; sepandan, lidè opozisyon an deklare piblikman an plizyè fwa yo pa gen anyen pou y wè ak sa.

Men deskripsiyon kèk ensidan ki fèt resanman:

¹⁴ Cheke Amnesty International Annual Report 2003.

¹⁵ Aristid te aboli *Fòs Ame Dayiti* (FADH an franse) nan moman demokrasi te retounen nan peyi a. Yo te vin kreye Polis Nasyonal Ayisen an 1994, e jodi a se sèl fòs ofisyèl ki egziste pou bay sekirite epi apiye larwa.

¹⁶ “Concretizing Democracy,” 25 August 2003, Michelle Karshan, Foreign Press Liaison of the Government of Haiti.

-
- Nan Wazèk, toupre Pènal, 25 Jiyè 2003, yo te atake, dapre sa yo di, yon machin Ministè Lenteryè ki tap transpòte yon delegasyon ki te fèk enstale yon konsey kominal nan Beladè. Yo touye nan atak sa a **4 anplwaye sivil ministè a**: Wilfrid Toma, Cheryèl Ogisten, Janmari Depey ak Adriyen Selesten. Minis de Lenteryè, Joselèm Privè, di laprès atakan yo te mitile epi boule kò 4 moun yo. Dapre sa yo di, yo te tire nan de kote nan kò 1 Feliks Mayenn, yon lòt anplwaye, ki lopital an Dominikani.
 - Yon lòt gwoup ak gwo zam te fè, dapre sa yo di, yon seri atak nan Ba Plato Santral nan lanwit 21 Jen 2003; yo te atake kay prive gwo sipòtè pati opouvwa, Fanmi Lavalas, nan Laskawobas, Pènal ak Lagwoun. Dapre Minis Privè, yo te voye grenad anndan kay moun sa a yo, e yo te mare y, tòtire y epi touye y; Dapre sa yo di, yo te touye **4 sipòtè gouvènman an**, pami yo Pyè Marè, yon komèsan nan Pènal.
 - 6 Me 2003, yon gwoup ki ta genyen jiska 20 gason ame atake, dapre sa yo di, baraj idwoelektrik Pelig, pi gwo santral elektik peyi a, nan Ba Plato Santral. Yo te touye Anou Selesten ak Estenyo Jan, **2 ajan sekirite Elektrisite Dayiti**. Dapre sa yo di, atakan yo te mete dife nan sal kontwòl santral la epi menase estaf la. Nan moman yo tap sove, yo vòlè yon machin lopital epi idantifye tèt yo bay estaf lopital la kòm ansyen solda FADH dapre sa yo di. Apre gouvènman ayisyen an te mande sa, fòs sekirite dominiken te arete anvansa 5 sitwayen ayisyen an Dominikani poutèt yo sispekte y nan atak ki te fèt ann Ayiti; men yo te vin lage y paske pat genyen ase pèv.

Dapre sèten rapò, moun ame enkoni yo te atake ofisyek ak estasyon lapolis nan komin Baradè e zak sa a yo lakòz lanmò plizyè moun. An repons a demann gouvènman ayisyen an, OEA voye ekspè entènasyonal lapolis pou ede fòs polis la vin pi pwofesyonèl epi bay sekirite. Dapre sa yo di, yo voye kèk ekspè sa a yo nan Plato Santral.

Menmsi pi fò nan abi sa a yo fèt nan Ba Plato Santral, kèk ensidan similè fèt nan lòt kote.

- 2 Fevriye 2003, apre tansyon politik te vin monte, vyolans pete nan **Tigwav, nan Depatman Lwès**, lè yon atakan ak kagoul te tire, dapre sa yo di, Miki Flerilis nan tèt, yon manm yon òganizasyon popilè pwo Lavalas; bal sa te touye l. Nan menm moman, yon dezyèm militan Lavalas, Samuèl Polo, te blese gravman lè yo boule kay li; li mouri plizyè semèn apre poutèt blesi li te resevwa. Apre ensidan sa a yo,

Prezidan Aristid te anonsé, dapre sa yo di, yo voye yon inite espesyal lapolis nan zòn lan pou arete manm Lame Sanmanman ki ta responsab atak yo dapre sa 1 di. Anmenmtan, militan Fanmi Lavalas fè reprezay nan Tigwav lè yo boule kay de sipòtè opozisyon an, bloke wout, menase chofè machin epi fouye machin ilegalman.

2. Abi sou dwamoun pa militan politik

An plizyè fwa, Amnistri Entènasyonal te ekri otorite ayisyen poutèt abi soudwamoun yo di ki fèt pa militan politik kont sipòtè lòt pati. Nan kèk ensidan, ofisyèl leta te avèti piblikman vyolans kapab fèt; nan kèk lòt ka, sa te pase nan yon fason ki pat planifye. Men deskripsiyon kèk ensidan resan :

- 12 Jiyè 2003, kowalisyon nan opzisyon ki rele *Groupe de 184*, te fòme yon konvwa machin ki sòti nan ayewopò pou ale Sant Sent Terèz Davila nan Soley 4 nan Site Soley nan Pòtoprens; sa tap fèt nan kontèks kanpay politik li ki rele **Caravane de l'Espoir**.¹⁷ Dapre sa yo di, yon manm konsey minisipal lokal te avèti piblikman karavan la pap byenvini. Nan moman l tap rive nan Site Soley, dapre sa yo di, sipòtè gouvènman kalonnen machin karavan lan epi lokal kote y tap reyini. Dapre sa yo di, zam te tire tou, epi yo te kraze vit epi pete kawotchou machin karavan lan kòm machin obsèvatè kò diplomatik la. Menmsi lapolis nasyonal te prezan sou sèn lan, li pat fè anyen pou kwape vyolans ki lakòz ant 30 e 40 patisipan karavan lan te blese dapre sa yo di. Apre karavan lan fin kite zòn lan, yo sakaje lekòl la epi boule machin pè a.

Yon jou apre, Premye Minis Ivon Neptin di laprès se opozisyon an ki pwovoke vyolans sa a pou distrè moun parapò a sa kap pase nan Plato Santral ; pòtpawòl Gwoup 184 la demanti sa. 22 Out, Jera Dibrèy, Sekretè Deta pou Sekirite Piblik enfòme laprès lapolis te ankete sou ensidan an epi te tabli Gwoup 184 la te pwovoke vyolans la, ki pat planifye epi ki te espontane.

Anmenmtan, apre sous nan gouvènman an bay rapò ki di 4 rezidan Site Soley te mouri tou, komisè gouvènman an nan Pòtoprens te voye manda an defwa pou

¹⁷ Karavan lan te vizite anvansa kèk vil nan peyi Dayiti, kòm Jakmèl, Senmak, Ench, Gonayiv, Fòlibète ak Okap. Laplipa vizit sa a yo pase san pwoblèm. Sepandan, 15 Mas pandan l tap vizite Okay, nan Depatman Sid, dapre sa yo di, sipòtè ame gouvènman an te vin kraze mitin li tap fè lè yo te kalonnen patisipan yo ak wòch epi boutey e anpeche yo pati apresa. Patisipan yo te sètoblije pase lanwit kote mitin lan te fèt epi yo te vin kite vil la nan matin anba eskòt lapolis.

Andre Apèd, lidè Gwoup 184 la, konparèt devan tribunal sivil epi yo te vin lage 1. Dapre sa Amnistri Entènasyonal konnen, okenn enfòmasyon sou sikontans lanmò moun sa yo, oubyen prèv kòm akizasyon kont Andre Apèd pa janm pibliye.

Dapre sa yo di, Gwoup 184 la soumèt yon plent bay Komisyon Entè Ameriken Dwamoun parapò a ensidan ki fèt nan Site Soley.

- 6 Avril 2003, dapre sa yo di, omwen yon moun mouri e plizyè lòt blese nan yon konfwontasyon ant militan pwo lavalas ak aktivis ki kont gouvènman an nan katye ki rele **Karenaj Okap nan Depatman Nò**. Genlè lapolis te di patizan Lavalas pat bay notifikasyon yo pral fè yon mach kòm yo pat resevwa otorizasyon pou fè sa nan Karenaj ki ta yon katye kote opozisyon an fò. Dapre sa yo di, patizan Fanmi Lavalas te atake biwo lokal *Radio Sans Souci*; moun ki te mouri an rele Donal Jilmis, yon aktivis Fanmi Lavalas. Yon lòt moun, Evens Lisyen, te vin mouri kèk mwa apre akòz bal 1 te resevwa nan men frantirè ki te anndan yon machin ofisyèl yon otorite lokal , dapre sa yo di, lè 1 te kanpe san zam bòkote yon barikad yo te mete nan Karenaj.

3. Vyolasyon Lapolis Nasyonal Ayisyen fè lè 1 ap konfwonté vyolans politik

Amnistri Entènasyonal ap kontinye kominke tètchaje li genyen parapò a vyolasyon dwamoun pa Lapolis Nasyonal Ayisyen (PNH an franse), ki fèt pandan konfwontasyon ak kriminèl yo sispekte, ak moun ki déjà nan prizon, oubyen nan sitiyasyon kote y ap kontwole foulmoun. Lè 1 ap konfwonté vyolans ant patizan politik, pafwa lapolis fè entèvansyon ; nan lòt okazyon, espesyalman lè lap konfwonté abi pa sipòtè Fanmi Lavalas, lapolis chita sou baton ke 1. Anmenmtan vyolans pa aktivis politik ap vale teren, souvan yo akize PNH poutèt li politize epi gen patipri. Chanjman frekan ki fèt alatèt enstitisyon an pa pèmèt li estabilize sitiyasyon l.

Lavèy konferans OEA an Jen, Prezidan Aristid te nonmen Jan Wobè Favè kòm nouvo Direktè Jeneral PNH; yo di desizyon sa a te pran pou bay OEA prèv gouvènman an serye sou keksyon kwape ensekirite epi respekte lòt kondisyon Rezolisyon 822 te tabli. Janklod Janbatis, chèf PNH ki te la anvansa, pa te fè twa mwa nan pòs la. Sepandan, apre kèk jou, Favè bay demisyon 1 epi sove kite peyi a poutèt branch egzekitif tap eseye fè lalwa anndan enstitisyon an dapre sa 1 di Joslin Pyè, ki te dwayen tribunal sivil, te vin ranplase 1 nan fen mwad Jen. Òganizasyon dwamoun ak lòt gwoup sosyete sivil te kritike nominasyon sa a poutèt nouvo chef lapolis la pa gen sifizaman endependans ak eksperyans pòs sila a egzije.

Sepandan, sak pi grav pase reyakson l parapò a abi ki pa konsistan , se akizasyon ki di lapolis poutèt pa 1 fè vyolasyon dwamoun lè lap konfwonte vyolans politik. Amnistri Entènasyonal gen tètchaje parapò a rapò ki di manm PNH ak inite espesyal nan Ba Plato Santral, an reyakson a atak nou dekri piwo nan rapò a, te boule kay epi bat rezidan genlè yo sispekte ki gen senpati pou atakan yo. Dapre sa yo di, yo menase jounalis kap eseye fè ankèt sou ka sa a yo , espesyalman jounalis yo di ki entèvyouve manm gwoup ame sa a yo. Men sa yon rapò 2 ONG ayisen – pami kèk gwoup ki reyisi vizite zòn la epi fè ankèt sou sitiyaso n an – di:

Nan zòn Pènal, peyizan pa kapab sikile libelibè, oubyen travay nan chan y; yo kapab tire yo nan nenpòt ki moman si gen yon konfwontasyon. Yo pran ant de fe, paske yo ka konpran yo se atakan militè nan ka yo eseye abòde lapolis oubyen yo se lapolis si yo eseye abòde atakan militè yo.¹⁸

Amnistri Entènasyonal pataje preyokipasyon l ak otorite ayisen yo parapò a yon seri ensidan. Men deskripsyon kèk ensidan ki fèt resanman:

- Pati opozisyon yo te anone yon manifestasyon pou mande demisyon Prezidan Aristid nan **dimanch 14 Septanm 2003**, nan Okap, Depatman Nò. An reyakson, aktivis Fanmi Lavalas te anone yon manifestasyon pou kontre sa anmenmtan yo fè menas vyolans piblikman kont sipòtè opozisyon an. Malgre menas epi yon seri konfwontasyon ant 2 gwoup sa a yo, lapolis pèmèt yo fè manifestasyon anmenmtan nan memm zòn la e, dapre sa yo di, lapolis pat reyisi kenbe yo separe. Dapre sa yo di, ofisyè lapolis eseye bloke manifestasyon gwoup pro gouvènman an lè li tire anlè epi voye gas lakrimojèn sou yo, yon fason pou l anpeche konfwontasyon fèt ant de gwoup yo ; sepandan, apre yon lapli wòch ak boutey te vin voye, lapolis te voye gaz lakrimojèn sou de gwoup yo. Dapre sa yo di, moun te blese e ofisyèl gouvènman te endike yon sipòtè gouvènman an, Grasyen Dòsen te mouri. Sikonstans lanmò sa a pa klè. Pati opozisyon an te mande pou grèv fèt 15 Septanm yon jou apre pou pwoteste evènman yo, men yo pat resevwa anpil sipò populè.
- Samdi 30 Out 2003, pati opozisyon yo – pami yo Gwoup 184, CD epi Inisyativ Sitwayen -- te kòmanse yon “**Wikenn Solidarite**” nan Okap. Lide dèyè aktivite sa a yo se te pou tabli yon pozisyon nan tètansanm vizavi gouvènman an. Dapre sa yo di, lapolis te di òganizatè yo li pat gen mwayen pou ba y sekirite paske li te

¹⁸ « Mission de suivi sur la situation des Droits Humains dans le Plateau Central », Juin 2003, Haïti Solidarité Internationale (HIS) et Institut Mobile d’Education Démocratique, Réseau HSI/IMED.

genyen pou bay yon fêt lokal sekirite tou; lapolis te rekòmande pou y ranvwaye manifestasyon an. Sepandan, òganizatè yo te deside fè aktivite y kòm previ.

An reyakson, anvan menm manifestasyon te kòmanse, sipòte Fanmi Lavalas te konstwi barikad pou anpeche patisipan yo rive nan Karenaj, yon zòn pwo opozisyon an kote manifestasyon te pral fêt. Dapre sa yo di, yo voye wòch ak boutey, epi kraze vit machin. Dapre sa yo di, lapolis pat entèvni. Delege ki te sòti Pòtoprens te vin bloke nan ayewopò pandan plizyè zè jiskaske yo te kapab kite ayewopò an grasa entèvansyon diplomat etranje.

Pandan manifestasyon an, dapre sa yo di, de gwoup te voye yo wòch nan konfwontasyon ant manifestan ak lapolis. Dapre sa yo di tou, lapolis te voye gaz lakrimojèn pou dispèse foulmoun epi menm tire lè moun refize dispèse. Omwen yon manifestan te resevwa bal e anpil moun te blese ak kout wòch; bòkote pal, PNH rapòte omwen 3 ofisyè te blese. Yon otorite lapolis di yo te menm tire sou lapolis e machin lapolis te andomaje.

1 Septanm, nan yon konferans pou laprès, Minis de Lenteryè, Joselèm Privè ak Direktè Jeneral ministè a, Bèl Anjelo, akize sipòtè opozisyon an poutèt yo te tire sou ofisyè lapolis pou pwovoke yon konfwontasyon. 2 Septanm, Maryo Dipwi, Sekretè Deta pou Kominikasyon, te akize opozisyon tou sou *Radio Métropole* poutèt li te pwovoke vyolans yon fason pou l ranfòse pozisyon l asavwa pa gen sifizaman sekirite pou fè eleksyon. Bòkote pa l, estaf Misyon Espesyal OEA pou Ranfòse Demokrasi ann Ayiti ki te prezan lè ensidan an fêt bay kòmante sa a sou konpòtman lapolis ak òganizatè manifestasyon an:

Fason PNH fè entèvansyon ak kalite fòs li sèvi pat koresponn ak gravite sitiayson an sou teren an. Men, nou fêt pou sonje tou moun kap òganize yon manifestasyon sètoblje enfòme lapolis parapò a lentansyon y kòm sa prevwa pa règleman. Si gen nesesite, otorite yo ak òganizatè yo fêt pou y dyaloge. Dapre sa nou konprann nan ka sa a, PNH te di òganizatè yo li pat nan pozisyon bay sekirite nan moman yo te pwopoze. Òganizatè yo te deside vanse ak pwogram lan yo malgre sa. Se ak regrè nou konstate yon bonjan dyalòg pa te fêt anvan evènman yo ant aktè ayisen yo kòmsadwa.¹⁹

¹⁹ Mission Spéciale de l'OEA visant à Renforcer la Démocratie en Haïti, communiqué de presse, le 3 septembre 2003.

Dapre sa yo di, yo louvri yon ankèt sou domaj ak blesi tout gwoup yo resevwa. Nan kòmansman mwad Septam, komisè gouvenman te rele lajistis plizyè òganizatè opozisyon an; dapre sa yo di, se jij denstriksyon kap fè swivi.

- Dapre sa yo di, yo te tòtire 4 manm yon pati opozysyon, *Regroupement Patriotique pour le Renouveau National* (REPAREN) apre lapolis te arete y 14 Jiyè.²⁰ Yo te arete **Jidit Wa, Jantèl Jozèf, Chavann Jozèf** ak **Adelè Revo** poutèt yo te akize yo genyen zam ilegal epi y tap planifye atak sou ofisyèl leta. Apre yo te arete y 14 Jiyè, gason an inifòn lapolis te bat yo ak ba fè epi lòt enstriman dapre sa yo di. Pita nan menm jou sa a, dapre sa yo di, gason an sivil te bat yo ankò epi yo te ponpe sou do Jidit Wa nan moman l te kouche atè sou vant nan yon selil. Avoka dwamoun ki vizite 4 moun sa a yo nan prizon konfime yo te gen mak sou kò y ki koresponn ak move tretman yo di yo te resevwa.

Yo te arete y apre ofisyè PNH te fouye kay Jidit Wa 8 Me; yon patpawòl gouvenman an te di yo te fouye lakay li nan kontèks ankèt sou atak ki te fèt sou baraj idwoelektrik Pelig 7 Me pa moun ame enkoni (cheke piwo nan rapò a). Li di lapolis te jwenn zam lakay Jidit Wa ak yon seri dokiman ki bay plan pou atak sou Palè Nasyonal ak rezidans prive Prezidan Jan Bètran Aristid. Maryo Dipwi, Sekretè Deta pou Kominikasyon, akize Jidit Wa poutèt li se yon “tewowis” epi deklare yo te touye yon ajan Biwo Resèch ak Envestigasyon (BRI an franse) nan moman yo tap eseye arete l. Jidit Wa demanti tout akizasyon sa a yo e deklare òganizasyon lan kwè nan nonvyolans. Dapre sa yo di, yon jij denstriksyon ap etidyé ka a.

4. Atak sou libète lapawòl ap kontinye fèt

Nan kontèks vyalans politik kap vale teren, libète lapawòl ki déjà ipoteke ann Ayiti, ap konfwonte pi gwo danje jodi a. Kèk devlopman pozitif fèt, kòm desizyon tribunal pran, nan kontèks ankèt sou ansasinay 3 Avril 2003, **Jan Dominik**, direktè fame *Radio Haïti Inter*, ak gadyen estasyon an, **Janklod Lwisen**,²¹ pou aksepte mosyon fanmi yo te prezante devan Kou Dapèl. Mosyon sa te mande pou Kou Dapèl rejte

²⁰ Cheke Amnesty International Urgent Action 223/03 (AI Index: AMR 36/006/2003), 24 July 2003.

²¹ Ckeke inter alia Amnesty International: “AYITI: ASèl zam mwen genyen se metye m kòm jounalis@ Dwamoun parapò a ankèt sou lanmò Jan Dominik” (AI Index: AMR 36/001/2002), Avril 2002; epi Amnesty International: “AYITI: Yon Mizajou sou Ankèt sou Jan Dominik ak Sitiyasyon Jounalis” (AI Index: AMR 36/013/2002), Novanm 2002.

òdonans jij denstriksyon kòm rekizitwa definitif komisè gouvènman an paske yo pat bay okenn enfòmasyon sou motivasyon ak idantite moun ki responsab krim sa a toutbonvre ; Kou Dapèl bay lòd pou refè ankèt sou keksyon sa yo.²²

Sepandan, gen plis travay ki fèt pou fèt : dapre sa Amnistи Entènasyonal konnen, okenn ankat pa janm fèt kòmsadwa sou atak ki fèt 25 Desanm 2002 sou vèv Jan Dominik, **Michèle Montas**, kote gadkò 1, **Maxim Seyid**, te mouri.²³ An Fevriye 2003, *Radio Haïti Inter* te vin fème endefiniman poutèt tètchaje yo te genyen parapò a sekirite estasyon ak estaf li. Lòt estasyon sètoblije fèmen tou ; *Radio Etincelles* nan Gonayiv te sètoblije sispann pwogram li akòz presyon, dapre sa yo di, yon gwoup pro gouvènman ki dirije pa Amyo, alyas ‘Kiben’, Metaye (cheke piwo nan rapò a) nan moman te genyen konfwontasyon vyolan ant gwoup pwo gouvènman ak gwoup anti gouvènman nan vil sa a an Novanm 2002. Anplis, entimidasyon ak menas ki fèt resanman sou jounalis kontinye ap bay tètchaje.

- Jounalis *Radio Kiskeya*, **Lilyan Pyèpòl**, ap lite depi lontan pou libète lapawòl epi yon laprès endependan ann Ayiti ; li resevwa anpil menas resanman. Nan yon ensidan ki pase 3 Avril 2003, li te resevwa nan estasyon radyo a yon anvlop ki ten genyen anndan 1 yon bal ak yon lèt menas.²⁴ Se yon bann òganizasyon popilè pwo gouvènman an ki te voye lèt sa a dapre sa yo di ; manm youn nan òganizasyon sa a yo te admèt yo te patisce nan ansasinay **Briyòl Lendò**,²⁵ yon jounalis nan *Radio Echo 2000*, an Desanm 2001 nan Tigwav. Lèt la te menase Lilyan Pyèpòl ak vyolans si 1 pat li nan radyo a yon mesaj sou obligasyon Lafrans genyen pou peye peyi Dayiti reparasyon poutèt endanmnite li te fòse Ayiti peye 1 nan 19vyèm syèk (cheke piwo nan rapò a).

KONKLIZYON AK REKÒMANDASYON

1. Parapò a abi sou dwamoun pa gwoup ame ki ta genyen motivasyon politik

²² Kou Dapèl bay lòd tou pou y lage 3 nan 6 moun ki nan prizon parapò a ka a poutèt pa gen sifizaman prev kont yo.

²³ Cheke *inter alia* Amnesty International Urgent Action UA 03/03 (AI Index: AMR 36/001/2003), 6 January 2003.

²⁴ Cheke, *inter alia*, “Rapò Rezo Obsèvasyon Dwa Moun”, Platfòm Organizasyon Ayisyen Dwa Moun, Volim 16, Me-Jen 2003.

²⁵ Cheke Amnesty International Annual Report 2002 and 2003; Amnesty International: “AYITI: ASèl zam mwen genyen se metye m kòm jounalis@ Dwamoun parapò a ankèt sou lanmò Jan Dominik ” (AI Index: AMR 36/001/2002), Avril 2002; epi Amnesty International: “AYITI: Yon Mizajou sou Ankèt sou Jan Dominik ak Sityasyon Jounalis” (AI Index: AMR 36/013/2002), Novanm 2002.

Amnistî Entènasyonal pataje gwo preyokipasyon otorite ayisyen yo genyen parapò a abi gwoup ame ki gen motivasyon politik ap fè. Abi sa yo reprezante yon vyolasyon dwa moun genyen pou lavi ak entegrite fizik kòm sa garanti nan Konstitisyon Dayiti;²⁶ nan Deklarasyon Inivèsèl pou Dwamoun ki rekonnèt nan Konstitisyon Dayiti fòmèlman;²⁷ nan Akò Entènasyonal sou Dwa Sivil ak Politik (ICCPR ann angle);²⁸ epi nan Konvansyon Ameriken pou Dwamoun.²⁹

- Amnistî Entènasyonal kont epi kondane karebare ansasinay abitrè e kalkile pa gwoup opozisyon ame, kèleswa kòte yo fèt; pamí zak sa a yo nou jwenn egzekisyon abitrè, ansasinay ak lòt omisid ilegal sivil epi zòt ki san defans oubyen yo rann san defans. Òganizasyon mande tout gwoup ame pou y sispann abi sa a yo imedyatman.
- Otorite yo fèt pou fè ankèt konplè, enpasyal epi rapid sou tout rapò ki bay sou abi dwamoun. Yo fèt pou y bay tout laverite sou abi sa a yo e yo fèt pou y mennen responsab yo devan jij; yo pa fèt pou tolere enpinite parapò a abi sa a yo. Otorite yo fèt pou atake abi pa gwoup ame ki pwo oubyen anti gouvènman ak menm endependans epi dilijans.
- Gouvènman fèt pou pèmèt gwoup kap fè swivi, òganizasyon dwamoun lokal ak journalis swiv pwogrè ka sa a yo nan sistèm jidisyè a e 1 fèt pou 1 ba yo aksè nan developman ka sa a yo.

2. Parapò a abi sou dwamoun pa aktivis politik

²⁶ Men sa Atik 19 di: « Leta gen obligasyon totalkapital pou l garanti dwa a lavi, lasante, respè pou moun pou tout sitwayen san diferans ann akò ak Deklarasyon Inivèsèl sou Dwamoun », Konstitisyon Dayiti, 1987.

²⁷ Men sa Atik 3 di: « Tout moun gen dwa a lavi, lalibète, epi sekirite pèsonèl. »

²⁸ Men sa Atik 6.1 di: « *Le droit à la vie est inhérent à la personne humaine. Ce droit doit être protégé par la loi. Nul ne peut être arbitrairement privé de la vie.* » Akò Entènasyonal sou Dwa Sivil ak Politik ki te adopte epi louvri pou siyati, ratifikasyon epi adezyon pa rezolisyón Asamble Jeneral, 16 Desanm 1966.

²⁹ Men sa Atik 4.1 ak Atik 5.1 di: « *Toute personne a droit au respect de sa vie. Ce droit doit être protégé par la loi, et en général à partir de la conception. Nul ne peut être privé arbitrairement de la vie* » ; et « *Toute personne a droit au respect de son intégrité physique, psychique et morale* ». Convention americaine relative aux droits de l'homme, adoptée à San José, Costa Rica, le 22 novembre 1969, à la Conférence spécialisée interaméricaine sur les droits de l'Homme. Acceded to by Haiti on September 1977.

Amnistri Entènasyonal kont abi dwamoun pa nenpòt ki gwoup, keseswa aktivis opozisyon an oubyen gouvènman an. Respè totalkapital pou prensip dwamoun pa tout pati politik nesesè si pou angrenaj vyolans ant sipòtè gwoup kap goumen youn ak lòt fèt pou l estòpe epi pou gwoup sa a yo kapab dyaloge kòmsadwa. Se sel jan pou y sèvi enterè tout sitwayen ayisyen.

- Amnistri Entènasyonal mande tout lidè politik, nan gouvènman kòm nan opozisyon an, pou y voye yon mesaj ki klè bay manm ak sipòtè y, asavwa yo pap tolere abi kont sipòtè gwoup politik ki kont yo kèlkeswa sikontans.
- Amnistri Entènasyonal mande otorite yo pou y fè ankèt ki konplè, enpasyal epi transparan sou tout ensidan kote gen abi prezime sou dwamoun pa aktivis politik ; konsa, laverite konplè kapab blayi epi moun ki responsab yo konparèt devan jij.
- Amnistri Entènasyonal mande lidè tout pati politik pou y egzèse kontwòl efektif sou sipòtè y pou y kapab kwape abi parapò a vyolasyon dwamoun. Nenpòt ki moun yo sispekte ki ta komèt oubyen bay lòd pou zòt fè abi, fèt pou l revoke si li nan yon pozisyon kote li gen otorite epi ankèt konplè epi rapid fèt pou fèt. Pati politik fèt pou y kolabore kòmsadwa ak otorite yo nan ankèt sou abi epi pou mennen responsab yo devan jij pou y kapab peye pou zak yo.

3. Parapò a vyolasyon dwamoun pa PNH an reyakson a vyolans politik

Amnistri Entènasyonal kwè vyolasyon prezime dwamoun pa yon gwoup pa kapab sèvi pou jistifye moun ki responsab abi ki fè onon yon lòt gwoup.

Lè PNH sèvi ak fòs nan yon mannyè ki ilegal oubyen brital, oubyen tòtire osnon maspinen moun, li vyole lalwa entènasyonal pou dwamoun. Pa egzanp, Kòd sou Konpòtman Ofisyèl kap Aplike Lalwa di: “Ofisyèl kap aplike lalwa fèt pou sèvi ak fòs sèlman lè sa nesesè epi nan mezi ki nesesè pou fè travay yo”.³⁰ Kòd sila a entèdi yo sèvi ak tòti osnon maspinay kèlkeswa sikontans yo.

³⁰ Kòd sou Konpòtman Ofisyèl ki Aplike Lalwa, Asanble Jeneral Nasyonzini te adopte nan Rezolisyon 34/169, Desanm 17, 1979.

Okenn ofisyé kap aplike lalwa pa fèt pou sèvi ak tòti, enstige oubyen tolere zòt sèvi ak tòti, oubyen tretman kòm pinisyon ki kriyèl, inimen oubyen degradan; okenn ofisyé paka envoke lòd siperyè ba l, oubyen sikonsans espesyal kòm lagè osnon menas lagè, menas kont sekirite nasyonal, enstabilite politik oubyen kèk lòt ijans piblik kòm jistifikasyon pou aplike tòti, oubyen tretman kòm pinisyon ki kriyèl, inimen osnon degradan.³¹

Otorite ayisyen yo gen obligasyon pou ankete sou patisipasyon prezime pa zòt nan atak ame kont sipòtè gouvènman an pou y kapab kwape abi sa a yo epi pou mennen responsab yo devan jij. Ankèt fèt pou fèt ak enpasyalite epi san patipri, nan respè lalwa kòmsadwa parapò a dwamoun ki fon nan ka a yo. Amnistí Entènasyonal gen tètchaje akòz otorite ayisyen yo sanble eseye jistifye nan kèk ka vyolasyon pa lapolis dwa moun yo di ki fè atak sou sipòtè oubyen enstalasyon gouvènman an poutèt yo se “tewowis” ki ta merite yo maspinen y. ICCPR³² ak Konvansyon Ameriken sou Dwamoun³³ rekonnèt dwa pou lavi, entegrite fizik ak libète panse e konsyans kòm dwa ki pa kapab anile e ki fèt pou y pwoteje nan tout sikonsans menm lè gen yon ijans piblik ki deklare ofisyèlman. Se sèlman lè otorite yo respekte dwa moun ki fondamantal ya kapab kontre ak efikasite enpak abi sou dwa moun pa gwoup ame kont ofisyèl ak sipòtè gouvènman an.

- Ansasinay ilegal, tòti ak lòt vyolasyon grav dwamoun reprezante krim ki an vyolasyon lalwa ayisyen kòm lalwa entènasyonal. Vyolasyon prezime fèt pou ankete enpasyalman epi konplètman; moun ki fè y fèt pou y responsab zak yo devan lajistik. Otorite yo fèt pou ranvwaye ofisyé lapolis ki koupab pou vyolasyon dwamoun.
- Yo fèt pou bay fòs sekirite lòd ki klè pou y kapab fè travay yo nan respè lalwa nasyonal e entènasyonal, epi tou pou y sètoblije kolabore totalman ak nenpòt ankèt sou vyolasyon dwamoun.
- Anplis, Amnistí Entènasyonal ap ensiste pou l di prensip sa a yo fèt pou aplike touttan. Entèdiksyon kont vyolasyon dwa pou lavi, kont tòti, ak lòt tretman oubyen pinisyon ki kriyèl, inimen osnon degradan, kont vyolasyon dwa pou libète panse e konsyans, kòm tout pwoteksyon esansyèl pou prevansyon vyolasyon sa yo, fèt pou y respekte nan tout sikonsans, menm nan moman gen dezòd piblik.

³¹ Atik 5 nan menm Kòd sa a.

³² ICCPR, Atik 4.2.

³³ Konvansyon Ameriken, Atik 27.2.

- Lè otorite yo sèvi ak fòs mòtel Amnistri Entènasyonal mande pou ankèt endependan epi enpasyal fèt an akò ak Prensip sou Prevansyon ak Ankèt Efektif parapò a Egzekisyon Ekstra Legal, Arbitrè epi Ekspeditif epi pou rezulta ankèt sa a yo pibliye.
- Gouvènman ayisyen an fèt pou l ratifye Konvansyon kont Tòti ak Lòt Tretman oubyen Pinisyon ki Kriyèl, Inimen oubyen Degradan.

4. Parapò a atak sou libète lapawòl kap kontinye fèt

Souvan ann Ayiti sipòtè gouvènman an fè menas sou jounalis poutèt yo di nouvèl yo bay febli otorite gouvènman an oubyen bay opozan gouvènman an jarèt. Dapre lalwa entènasyonal, yo kapab mete restriksyon sou dwa libète lapawòl ki limite epi ki espesifik. Leta kapab mete restriksyon sou libète lapawòl oubyen enfòmasyon sèlman si leta kapab pwouve restriksyon sa a prevwa pa lalwa epi li mezire e nesesè nan yon sosyete demokratik pou pwoteje yon enterè nasyonal ki lejitim, kòm pa egzamp sekirite nasyonal oubyen lòd publik. Gouvènman gen obligasyon bay prèv restriksyon an valid.

- Amnistri Entènasyonal mande otorite ayisyen yo pou y deklare publikman angajman y pou y respekte libète lapawòl epi tou pou y denonse zak sèten nan patizan gouvènman an fè pou mete restriksyon sou dwa fondamental sa a.
- Yo fèt pou fè ankèt konplè epi rapid sou tout zak entimidasyon oubyen vyolans ki fèt kont jounalis e moun ki responsab yo fèt pou ale lajistis kèlkeswa pozisyon an oubyen relasyon an ak pati politik.
- Amnistri Entènasyonal mande lidè tout pati pou y pran kontwòl efektif patizan y pou kwape menas ak vyolans kont jounalis. Pati politik yo fèt pou kolabore konplètman ak otorite yo pou y mennen moun ki fè vyolans devan jij.
- Nenpòt ki konfyolo kote ofisyèl ki aplike lalwa pouse oubyen pèmet zòt fè abi kont jounalis fèt pou ankete, e moun sa a yo ki fon nan vyolasyon dwa fondamental moun fèt pou konparèt devan lajistis.